

УДК 94(477.4)«19»:316.48

DOI: <https://doi.org/10.31651/2413-8142-2026-37-Slozkin>**Maksym Slozkin**

research fellow, Kamianets-Podilskyi State Historical Museum-Reserve, Kamianets-Podilskyi, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2642-1642>e-mail: maximslozkin@gmail.com

Bibliographic Description of the Article: Slozkin, M. (2026) Ukrainian peasants and landowners: social and interethnic conflict on the Right-Bank Ukraine through the prism of publications of the «Dziennik Kijowski». *Ukrainskyi Selianyn. [Ukrainian peasant]*, 37, 82–90. (In Ukraine). doi: <https://doi.org/10.31651/2413-8142-2026-37-Slozkin>

UKRAINIAN PEASANTS AND LANDOWNERS: SOCIAL AND INTERETHNIC CONFLICT ON THE RIGHT-BANK UKRAINE THROUGH THE PRISM OF PUBLICATIONS OF THE «DZIENNIK KIJOWSKI»

Abstract. The aim of the article is to clarify the preconditions and essence of the peasant–landowner confrontation in Right-Bank Ukraine at the beginning of the twentieth century and to examine its nature and dynamics as reflected in the pages of the newspaper «Dziennik Kijowski».

Scientific novelty lies in the analysis of materials from the Polish periodical «Dziennik Kijowski» as an important source for the study of social and interethnic conflicts in Right-Bank Ukraine, which makes it possible to reveal the specifics of the perception of the peasant movement of the early twentieth century through the lens of the Polish press in the region.

Conclusions. The article demonstrates that the materials of the newspaper «Dziennik Kijowski» represent peasant–landowner conflicts mainly as fragmented and episodic manifestations of social tension during the active phase of the Peasant Revolution (1906–1907) and the Stolypin agrarian reform (1906–1911). At the same time, these publications lack interpretation of these phenomena in terms of a peasant revolution as well as a coherent analysis of their socio-economic causes. This, in our view, indicates a descriptive rather than analytical character of the presented material. The reported events are mostly described as isolated incidents without a systematic explanation of their causes, scale, and broader social context. This suggests that the editorial policy of the newspaper approached agrarian conflict cautiously, which is also reflected in the nature of the publications, most of which consist of reprints from other sources or anonymous correspondences.

Keywords: Right-Bank Ukraine, «Dziennik Kijowski», public discourse, peasantry, landowners, Peasant Revolution.

Максим Сльозкін

науковий співробітник, Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник, м. Кам'янець-Подільський, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2642-1642>e-mail: maximslozkin@gmail.com

Бібліографічний опис статті: Сльозкін М. Українські селяни та землевласники: соціальні та міжетнічні конфлікти на Правобережжі крізь призму публікацій польського часопису «Dziennik Kijowski». *Український селянин*. 2026. Вип. 37. С. 82–90. doi: <https://doi.org/10.31651/2413-8142-2026-37-Slozkin>

УКРАЇНСЬКІ СЕЛЯНИ ТА ЗЕМЛЕВЛАСНИКИ: СОЦІАЛЬНІ ТА МІЖЕТНІЧНІ КОНФЛІКТИ НА ПРАВОБЕРЕЖЖІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПУБЛІКАЦІЙ ПОЛЬСЬКОГО ЧАСОПISУ «DZIENNIK KIJOWSKI»

Анотація. Мета статті – з'ясувати передумови та сутність селянсько-поміщицького протистояння на Правобережжі початку ХХ ст. й висвітлення його характеру і динаміки на сторінках газети «Dziennik Kijowski».

Наукова новизна публікації полягає в аналізі матеріалів польського часопису «Dziennik Kijowski» (1906–1912 рр.) як важливого джерела з історії соціальних та міжетнічних конфліктів на Правобережній Україні, що дає змогу розкрити специфіку сприйняття селянського руху початку ХХ ст. крізь призму польської періодики регіону.

Висновки. У статті з'ясовано, що матеріали газети «Dziennik Kijowski» репрезентують селянсько-поміщицькі конфлікти переважно як фрагментарні та епізодичні події, пов'язані з окремими проявами соціальної напруги в період активної фази селянської революції (1906–1907 рр.) і столипінської аграрної реформи (1906–1911 рр.). Водночас автори публікацій не інтерпретують ці явища як селянську революцію, а також не аналізують соціально-економічні

причини протистояння. Це, на нашу думку, вказує на описовий, а не аналітичний характер поданих матеріалів. У публікаціях зазначені події здебільшого подаються як поодинокі випадки – без системного пояснення їхніх причин, масштабів і загального соціального контексту. Такий спосіб висвітлення подій засвідчує обережне трактування проблеми аграрного протистояння редакцією газети, що також проявлялося в характері публікацій, більшість із яких становили передруки з інших видань або анонімні кореспонденції.

Ключові слова: Правобережна Україна, газета «Dziennik Kijowski», публічний дискурс, селянство, землевласники, селянська революція.

Постановка проблеми

На початку ХХ ст. губернії Правобережної України були простором міжетнічних відносин, який позначався накладанням фактів і настроїв співпраці та напруги, що особливо виразно проявлялося в економічній площині. Соціальні та міжетнічні зв'язки українських селян із польськими, російськими та українськими землевласниками вибудовувалися крізь призму поєднання повсякденної економічної співпраці (виконання українськими хліборобами сільськогосподарських робіт у маєтках) та гострої конфронтації, основна причина якої значною мірою полягала в нерівномірному розподілі земельної власності, специфіці орендних і трудових відносин. Ці складні питання стали предметом уваги кореспондентів, які не лише фіксували зазначену проблему, а й формували на сторінках газет і журналів суспільне сприйняття соціальних та міжетнічних конфліктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблема соціальних та міжетнічних конфліктів між українськими селянами та польськими, російськими й українськими землевласниками в селах Правобережної України на початку ХХ ст. тривалий час є предметом спеціального вивчення істориків. Зокрема, ці процеси розглянули радянські історики М. Лещенко^{1,2}, Ф. Лось і О. Михайлюк³. У руслі селянської революції проблему протистояння хліборобів і поміщиків з'ясували сучасні дослідники, як-от: Д. Бовуа⁴, Д. Кудінов⁵, С. Корновенко та О. Герасименко⁶, Н. Ковальова⁷. Акценти на ментальному несприйнятті українськими хліборобами поляків та євреїв зробив Ю. Присяжнюк⁸. Подібні висновки містяться в праці І. Фаренія⁹, який зауважив, що селяни вважали правовласниками землі лише тих, хто безпосередньо її обробляє. Певною мірою консервативний світогляд хліборобів охарактеризував М. Юрій^{10,11}.

Попри це, до висвітлення проблеми соціальних та міжетнічних конфліктів початку ХХ ст. в селянському середовищі Правобережжя практично не залучалися матеріали тогочасних періодичних видань, які виходили в регіоні.

Мета статті

Мета публікації полягає в тому, щоб з'ясувати передумови та сутність селянсько-поміщицького протистояння на Правобережжі початку ХХ ст. й висвітлення його характеру і динаміки на сторінках газети «Dziennik Kijowski».

Виклад основного матеріалу

На початку ХХ ст. у структурі населення Правобережної України переважали представники українського етносу. Відповідно до даних загального перепису населення

1 Лещенко М. Н. Селянський рух на Україні в роки Першої російської революції. Київ, 1956. 186 с.

2 Лещенко М. Н. Українське село в революції 1905–1907 рр. Київ : Наукова думка, 1977. 360 с.

3 Лось Ф. Є., Михайлюк О. Г. Класова боротьба в українському селі 1907– 1914. Київ : Наукова думка, 1976. 284 с.

4 Бовуа Д. Битва за землю в Україні 1863–1914: поляки в соціо-етнічних конфліктах / пер. з франц. З. Борисюк. Київ : Критика, 1998. С. 308–309.

5 Кудінов Д. В. Селянський рух у Наддніпрянській Україні в 1900 р. – лютому 1917 р.: історіографія проблеми : [монографія]. Суми, 2014. С. 115–135; 167–169; 190–210.

6 Корновенко С. В., Герасименко О. В. Селянин-бунтар. Селянська революція в Україні 1902–1917 рр. : монографія. Черкаси : Чабаненко Ю. А., 2017. С. 140–144.

7 Ковальова Н. А. Селянська революція в Наддніпрянській Україні (1902– 1922 рр.) : дис. ... д-ра істор. наук : 07.00.01. Черкаси, 2020. С. 160–161.

8 Присяжнюк Ю. П. Українське селянство Наддніпрянської України: соціоментальна історія другої половини ХІХ – початку ХХ ст : монографія. Черкаси : Вертикаль, 2007. С. 542, 545.

9 Фаренія І. Селянство Наддніпрянської України початку ХХ ст.: культура ставлення до землевласності. *Український селянин*. 2024. Вип. 31. С. 51–62.

10 Юрій М. Ф. Етногенез українського народу : навч. посіб. Київ : Кондор, 2007. С. 203–204.

11 Юрій М. Ф. Соціокультурний світ України: монограф. (2-е вид). Київ : Кондор, 2008. С. 713–714.

1897 р., їхня чисельність становила 7 млн 357 тис. 543 особи, що перевищувало 76% від загальної кількості мешканців краю¹². Понад 6 млн 899 тис. осіб були зайняті в аграрному секторі, а частка селянства серед правобережних українців перевищувала 93,7%¹³. Найбільше зайнятих у хліборобстві проживало в Київській губернії – 2 млн 637 тис. 756 осіб¹⁴, у Подільській – 2 млн 322 тис. 349 осіб¹⁵, а у Волинській – 1 млн 939 тис. 162 особи¹⁶. Тож, селянська ідентичність виступала визначальною соціальною характеристикою українського населення¹⁷. Вона не лише визначала належність більшості автохтонного населення до селянського стану, а й слугувала маркером специфічного українського світогляду, невіддільною ознакою якого є прив'язаність до землі (антеїзм).

Гострою проблемою тогочасного селянства залишалося малоземелля та безземелля. Нерівномірний розподіл наділів провокував суттєву майнову диференціацію та ставив значну частину селянських господарств у вкрай скрутне матеріальне становище¹⁸. За рівнем забезпечення сільськогосподарськими наділами українських хліборобів, що мешкали на Правобережжі, можна умовно поділити на три основні соціальні групи. Найчисленнішими групами сільського населення були селянська біднота (57,5 %) та середнє селянство (32,2 %), тоді як частка заможних селян становила лише близько 10 %^{19,20,21}. Згідно з оцінкою українського кооператора В. Доманицького, для ведення рентабельного господарства й отримання хоча б мінімального прибутку селянська родина мала володіти від 15 до 20 дес. землі²². Подібних висновків дійшов і М. Якименко, який вважав, що для задоволення базових побутових потреб селянське господарство повинно було користуватися щонайменше 10–12 дес. землі. Відповідно, власники наділів до 8 дес. фактично перебували на межі економічного виживання²³. Ці дані свідчать про те, що земельна проблематика на Правобережжі початку ХХ ст. мала не лише господарсько-економічне, а й виразне соціальне значення. Переважання серед селянства малоземельних і середніх господарств за незначної частки заможних власників формувало підґрунтя для зростання соціальної напруги на селі.

Зауважимо, що радикально іншою була ситуація із землеволодінням великих землевласників та магнатів, яким на початку ХХ ст. належало близько п'ятої частини всього земельного фонду Правобережної України²⁴. Функціонування їхніх господарств значною мірою забезпечувалося працею найманих селян. За офіційними даними, на той час у магнатських маєтках Правобережжя працювали 307 тис. 600 осіб, більшість яких становили українці. Найбільше робітників було зайнято в землеробстві – 133 тис. 971 особа (43,55 % усіх селян-наймитів)²⁵. До виконання сільськогосподарських робіт залучали не лише дорослих, а й дітей. Праця неповнолітніх віком до 15 років була доволі поширеним явищем у господарствах Правобережної України. Найбільше дітей працювало в землеробстві, де їхня кількість перевищувала 9 тис. осіб, тоді як у тваринництві було залучено понад 5 тис. дітей. У лісовому господарстві дитяча праця використовувалася значно рідше²⁶.

12 Личков Л. Юго-Западный край по данным переписи 1897 года : оттиск из журнала «Киевская Старина». Киев, 1905. С. 14.

13 Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ століття. Київ : Основи, 1997. С. 40.

14 Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. / под ред. Н. А. Тройницкого ; Центральный статистический комитет Министерства внутренних дел. Санкт-Петербург, 1904. Т. 16 : Киевская губерния. С. 258–259.

15 Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. / под ред. Н. А. Тройницкого ; Центральный статистический комитет Министерства внутренних дел. Санкт-Петербург, 1904. Т. 32 : Подольская губерния. С. 260–261.

16 Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. / под ред. Н. А. Тройницкого ; Центральный статистический комитет Министерства внутренних дел. Санкт-Петербург, 1904. Т. 8 : Волынская губерния. С. 270–271.

17 Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ століття. Київ : Основи, 1997. С. 40.

18 Лось Ф. Є., Михайлюк О. Г. Класова боротьба в українському селі 1907–1914. Київ : Наукова думка, 1976. С. 12–13.

19 Статистика землевладения. 1905 г. Санкт-Петербург, 1906. Вып. 41 : Волынская губерния. С. 36.

20 Статистика землевладения. 1905 г. Санкт-Петербург, 1906. Вып. 43 : Киевская губерния. С. 34–35.

21 Статистика землевладения. 1905 г. Санкт-Петербург, 1906. Вып. 9 : Подольская губерния. С. 36.

22 Доманицкий В. Земельный голод в Киевщине. Громадська думка. 1906. 20 трав. (№ 115). С. 2.

23 Якименко М. А. Земельна оренда на Україні в період капіталізму. *Український історичний журнал*. 1991. № 2. С. 61–62.

24 Історія України : курс лекцій : у 2 кн. / Л. Мельник, В. Верстюк, М. Демченко та ін. Київ : Либідь, 1992. Кн. 2 : ХХ століття. С. 17.

25 Численность и состав рабочих в России на основании данных первой всеобщей переписи населения Российской империи 1897 г. Санкт-Петербург : Типография Н. Л. Ныркина. 1906. Т. 1. С. 174–175.

26 Численность и состав рабочих в России на основании данных первой всеобщей переписи населения Российской империи 1897 г. Санкт-Петербург : Типография Н. Л. Ныркина. 1906. Т. 1. С. 174–175.

Матеріальне становище сільськогосподарських робітників залишалося складним. Рівень їхньої заробітної плати визначався характером виконуваних робіт, тривалістю найму, статтю та віком працівника, а також співвідношенням попиту й пропозиції на ринку праці. Аграрне перенаселення спричиняло надлишок робочої сили, що давало змогу землевласникам утримувати оплату праці на низькому рівні. У результаті заробітки на Правобережжі були в півтора-два рази нижчими, ніж у південних губерніях України²⁷. Надлишок робочих рук створював сприятливі умови для експлуатації найманих хліборобів²⁸. Брак економічної обізнаності та залежне соціальне становище селян послугували сприйняттям низької оплати праці як неминучої реальності. Водночас у селянському середовищі формувалося негативне ставлення до землевласників, яких часто називали «дармоїдами»^{29,30}. За таких умов економічні суперечності як правило переростали в соціальні та міжетнічні конфлікти.

Непрості відносини між магнатами та наймитами часто супроводжувалися приниженням останніх. За спостереженнями польського поміщика Г. Улашина, поширеним інструментом «підтримання дисципліни» в окремих маєтках залишалися фізичні покарання. Побиття працівників зазвичай призводило до тяжких наслідків: каліцтв, втрати працездатності тощо³¹. Соціальна дистанція між поміщиками та українським селянством доповнювалася етнокультурними упередженнями. Непоодинокі випадки, коли землевласники вживали на позначення селян зневажливі означення на кшталт «холопи» чи «хами» та заперечували самотність українців як окремої національної спільноти³².

Конфлікти селян із власниками маєтків стали предметом уваги редакційних колегій періодичних видань початку ХХ ст. Одним із таких часописів стала польська газета «Dziennik Kijowski». На сторінках цього видання час від часу з'являлися статті, в яких окреслювалися непрості відносини українського селянства з землевласниками. Найбільше таких матеріалів стосувалося конфліктів хліборобів із польськими магнатами впродовж активної фази селянської революції (1906–1907 рр.) та столипінської аграрної реформи (1906–1911 рр.).

Наприклад, 11 червня 1906 р. у газеті було опубліковано кореспонденцію з с. Марківка Гайсинського повіту, де 30 травня хлібороби розпочали страйк у маєтку польського магната С. Збишевського. Від нього вимагали переглянути умови праці. 31 травня відбулося зіткнення найактивніших страйкарів зі стражниками економії. Унаслідок сутички 4 хлібороби отримали вогнепальні поранення, ще 4 побили нагайками та прикладами рушниць. Перед цим землероби нібито почали кидатися камінням у вартових, чим спровокували службовців до застосування сили. Дописувач констатував, що «по селах вирує агітація» і серед селян «активно ширяться прокламації із закликами до страйків»³³.

Про спалахи селянського руху повідомляли й з інших сіл Правобережжя. Зокрема, у передрукованих редколегією матеріалах із російської консервативно-монархічної газети «Киевлянин» йшлося про пожежу на фільварку цукроварні в с. Кашперівка Таращанського повіту (Київська губернія), що спалахнула 4 травня 1908 р. Загорянням знищено всі будівлі разом із реманентом. Завдані збитки становили понад 10 000 руб. Як зауважив автор статті, фільварок у Кашперівці раніше вже намагалися підпалити, але нічний сторож спромігся запобігти цьому. В статті також акцентувалося, що, за чутками, травнева пожежа стала помстою місцевих селян новому управителеві маєтку³⁴. Така републікація свідчила, що польські автори, поширюючи припущення про причетність селян до підпалів, фактично сприяли

27 Десятников І. В. Наймана праця у сільському господарстві України в кінці ХІХ – на початку ХХ століття : монографія. Черкаси, 2010. С. 137–139.

28 Обзор состояния сельского хозяйства Киевской губернии в 1905 и 1906 гг. Зима и весна. Киев, 1906. С. 12–14.

29 Колодяний В. Наслідки рабства. Громадська думка. 1906. 18 квіт. (№ 87). С. 2.

30 Донік О., Опря Б., Федьков О. Політичні партії та селянство в українських губерніях Російської імперії наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.: соціоментальні й інституційні чинники взаємодії. Український історичний журнал. 2021. Ч. 2. С. 32.

31 Терещук А. С. «Чоловічий світ» шляхетських родин Київської губернії (1793–1917 рр.) : дис. ... докт. філософії зі спец. Історія та археологія. Умань, 2025. С. 135–136.

32 Терещук А. С. «Чоловічий світ» шляхетських родин Київської губернії (1793–1917 рр.) : дис. ... докт. філософії зі спец. Історія та археологія. Умань, 2025. С. 141.

33 Telegramy (od korespondentów własnych). Human, 10 czerwca. *Dziennik Kijowski*. 1906. 11 czerw. №106. S. 3.

34 Kronika prowincjonalna. *Dziennik Kijowski*. 1908. 11 maja. №107. S. 2.

легітимації погляду на селянський рух як чинник дестабілізації суспільного порядку, сприймали його як потенційну загрозу майновим інтересам заможних верств населення Правобережної України.

Окрім цього, редколегія польського часопису повідомляла про випадки вирубування панських лісів. Скажімо, у передрукованій статті, опублікованій на сторінках російської ліберальної газети «Киевские вести», йшлося про арешт 14 селян у с. Черкаси Васильківського повіту Київської губернії, яких узимку 1908 р. спіймали на вирубуванні лісу в господарстві Браницьких³⁵. Зростала напруга й у володіннях графа Шембека. Покликаючись на публікацію в «Киевляніне», редакція польського видання повідомляла про незаконну вирубку магнатських лісів місцевими селянами. До того ж охорона графа не мала змоги цьому запобігти, оскільки хлібороби були озброєні вогнепальною зброєю та навіть поранили лісового сторожа. З огляду на це, управитель маєтку графа Шембека був змушений звернутися з проханням про допомогу до київського губернатора³⁶. Зауважимо, що у власних оцінках соціоетнічних конфліктів російська влада часто обіймала пропоміщицьку позицію. Підтвердженням цього є погляди подільського губернатора О. Ейлера, який висловлював підтримку землевласникам, трактував селянські виступи як прояви безпідставної агресії³⁷. У такий спосіб соціоетнічні конфлікти сприяли своєрідній співпраці польських землевласників, які воліли захистити власні майнові інтереси, із представниками імперської адміністрації, що прагнули придушити селянські виступи.

Протести селян відбувалися й у маєтку Бужани Володимирського повіту (Бужанський ключ), який у 1910 р. належав родині польських магнатів Загурських. Річ у тім, що місцеві селяни мали сервітутне право випасу худоби на певній ділянці «старого лісу». Проте хлібороби не обмежувалися виділеними їм пасовищами, а випасали худобу в т. зв. «молодому лісі». Спочатку адміністрація ігнорувала ці порушення. Однак згодом були спроби протидіяти селянам, зокрема установили перепони на дорогах і викопали рови. Усупереч цьому на світанку 4 травня 1910 р. невдоволені хлібороби все ж загнали на згадане пасовисько близько 100 голів худоби. Про інцидент повідомили асесора Пахаловича, який невдовзі прибув на місце в супроводі 40 кінних стражників. У відповідь на це селяни перекрили головний шлях до села. Асесор, бажаючи з'ясувати суть справи, викликав до себе делегатів. Поки страйкарі обирали чотирьох представників, частина натовпу оточила його бричку, після чого жорстоко побила службовця. Подібна доля спіткала й стражників. Наступного дня в супроводі слідчих і стражників на місце події прибув повітовий справник. Представники влади заарештували чотирьох головних «заколотників» – П. Гусика, І. Сивчука, Ю. Заржицького та П. Питля. Услід за ними ув'язнили ще дев'ятнадцятьох селян³⁸.

Аналізуючи ці події, дописувач зацентрував, що відносини хліборобів із власниками Бужанських маєтків завжди мали патріархальний характер, а землевласниця Загорська та графиня Лоцоховська завжди виявляли особливу турботу до селян. Вони заснували лікарню, допомагали під час неврожаю, а також сприяли відкриттю споживчої крамниці, де селяни могли за низькими цінами купувати товари першої необхідності. Підкреслюючи це, автор статті зауважив, що до конфлікту могли підбурювати недобросовісні місцеві євреї-крамарі, які гостро відчували скорочення торговельних оборотів та зменшення власного прибутку внаслідок діяльності споживчої крамниці. Посилення напруги, на думку дописувача, могло бути спричинене також тривалою спекою та побоюванням селянства щодо низького врожаю³⁹. Така інтерпретація подій демонструвала характерну польським магнатам тенденцію пояснювати селянські виступи не стільки структурними соціально-економічними проблемами,

35 We Czerkasach. *Dziennik Kijowski*. 1908. 31 stycz. №26. S. 2.

36 Borodzianka, pow. kijowski. *Dziennik Kijowski*. 1908. 6 sierpn. №168. S. 3.

37 ЦДІАК України. Ф. 442. Оп. 857. Спр. 305. Арк. 1–1 зв.

38 A.W.R. Z życia prowincyi. *Dziennik Kijowski*. 1910. 9 czerwc. №148. S. 3.

39 A.W.R. Z życia prowincyi. *Dziennik Kijowski*. 1910. 9 czerwc. №148. S. 3–4.

скільки зовнішніми чинниками: «підбурюванням», діями конкурентів або ситуативними обставинами.

Автори польського часопису також звертали увагу на селянські виступи в маєтках російських та українських землевласників. Наприклад, улітку 1906 р. анонімний кореспондент повідомив про зростання селянського невдоволення в м-ку Купин Кам'янецького повіту Подільської губернії та його околицях. Основна вимога хліборобів полягала в підвищенні платні до 1 руб. за вижату копу або кожен 5-й сніп. Причина страйку пояснювалася претензіями хліборобів, які вони мали до російського землевласника німецького походження – барона Іксуля-фон-Гільденбандта. Суть претензій полягала в тому, що барон здав маєток в оренду сусідній фабриці, а не місцевим селянам. Ситуація загострилася, коли в купинський маєток землевласника прибули жандарми, які почали арештовувати невдоволених землеробів. У відповідь селяни почали на сполох бити в дзвони сільського храму. На передзвін прибуло багато людей із навколишніх сіл Левади та Піщаної. Вони відбили в стражників заарештованих страйкарів, а також відібрали 1 рушницю та 1 шаблю⁴⁰.

У хроніці подій за 17 вересня 1906 р. йшлося про пожежі у володіннях української магнатки О. Терещенко в с. Боровикове на Черкащині, де внаслідок підпалу згоріло 23 тис. 500 пудів пшениці та різноманітного сільськогосподарського реманенту. За приблизними підрахунками, пожежа завдала Терещенкам збитків на суму 21 тис. 770 руб. Як повідомлялося в газеті, майно магнатки було застраховане на суму 21 тис. 270 руб., що уможливило відшкодування значної суми завданих збитків⁴¹. Страйк охопив також бурякові плантації Терещенків та Осьмігородських, де селяни висунули магнатам вимоги щодо підвищення заробітної плати до 1 руб. 80 коп. за день для дорослого робітника й 80 коп. для підлітка. Також страйкарі вимагали поліпшення харчування, запровадження 8-годинного робочого дня тощо⁴².

Дописувачі газети «*Dziennik Kijowski*» звернули увагу, що соціальні й міжетнічні конфлікти на селі підживлювалися діяльністю консервативно-монархічних організацій, зокрема волинських осередків Союзу російського народу (СРН), активними учасниками яких ставали сільські священики. В одній із газетних публікацій повідомлялося про зустріч панотців із російським націоналістом графом В. Бобринським, яку організувало в Житомирі єпархіальне керівництво. Прочитана монархістом півторагодинна лекція була перенасичена антипольськими та антикатолицькими репліками⁴³. Дописувач також наголосив на підтримці у Волинській губернії антипольських настроїв представниками російської влади. Тож рішенням бердичівського справника було заборонено виступати польській театральній трупі Юзефа Поплавського, яка мала значний успіх у Житомирі. У Ковелі влада скасувала декілька рішень колишнього міського голови Шумовського, якими він передав полякам у довічне користування кілька міських земельних ділянок. Офіційна причина дій службовців полягала в надто низькій викупній сумі. У Рівному місцеві чорносотенці затребували перейменувати ощадно-позичкове товариство, назване на честь Елізи Окенцької, яка надала перші кошти для його заснування⁴⁴.

Ці настрої підживлювалися церковними діячами, більшість яких входила до лав вищезгаданого СРН. Одним із таких був архієпископ Антоній (Храповицький), який у своєму «пастирському листі» наказав парафіяльним священикам застерегти селян, аби останні «не прислухалися до польських панів та євреїв» і щоб керувалися тільки вказівками своїх парохів, які «працюють на користь і славу російської справи, а не єврейської чи польської»⁴⁵. Також автор статті звернув увагу на проповідь архієрея, виголошену на закритті

40 Z życia prowincyi. Kypin – pow. Kamieniecki na Podolu. *Dziennik Kijowski*. 1906. 11 lipc. №130. S. 3.

41 Pożar na wsi. *Dziennik Kijowski*. 1906. 17 wrześ. №181. S. 3.

42 Strajk folwarczny. *Dziennik Kijowski*. 1907. 20 maja. №113. S. 3.

43 A.W.R. Z życia prowincyi. Łuck, dn. 22 marca. *Dziennik Kijowski*. 1911. 25 marc. №81. S. 3.

44 Z życia prowincyi. Łuck, dn. 22 marca. *Dziennik Kijowski*. 1911. 25 marc. №81. S. 3.

45 Z życia prowincyi. Łuck, dn. 15 marca. *Dziennik Kijowski*. 1911. 19 maja. №130. S. 3.

сільськогосподарських курсів для селян, що проходили в Житомирі навесні 1911 р. Він застеріг хліборобське населення від близьких контактів із поляками та зауважив, що «від них можна заразитися невір'ям та зневагою до православних релігійних обрядів»⁴⁶. Подібним «проповідництвом» займався також і Віталій (Максименко), архімандрит Почаївської лаври, який у редагованій ним газеті «Почаевские известия» називав поляків та євреїв «лихварями», «шпигунами», «крамольниками»⁴⁷.

Висновки

Отже, у статті встановлено, що матеріали газети «Dziennik Kijowski» репрезентують селянсько-поміщицькі конфлікти на Правобережній Україні початку XX ст. переважно як фрагментарні та епізодичні події, пов'язані з окремими проявами соціальної напруги в період активної фази селянської революції (1906–1907 рр.) та столипінської аграрної реформи (1906–1911 рр.). Водночас у публікаціях бракує інтерпретації цих явищ у категоріях «селянської революції», а також цілісного аналізу їхніх соціально-економічних причин. Це, на нашу думку, свідчить про описовий, а не аналітичний характер подання матеріалу. У публікаціях зазначені події переважно подаються як поодинокі випадки – без системного пояснення їхніх причин, масштабів і загального соціального контексту. Це відображає обережний підхід редакції газети до трактування проблеми аграрного протистояння, що також проявлялося в характері публікацій, більшість яких становили передруки з інших видань або анонімні кореспонденції.

References:

1. A.W.R. Z życia prowincyi [From the life of the province]. (1910, June 9). *Dziennik Kijowski* [Kyiv Diary], (148), 3–4. (In Polish).
2. A.W.R. Z życia prowincyi. Łuck, dn. 22 marca [From the life of the province. Lutsk, March 22]. (1911, March 25). *Dziennik Kijowski* [Kyiv Diary], (81), 3. (In Polish).
3. Beauvois, D. (1998). *Bytva za zemliu v Ukraini 1863–1914: poliaky v sotsio-etnichnykh konfliktakh* [The battle for land in Ukraine 1863–1914: Poles in socio-ethnic conflicts] (Z. Borysiuk, Trans.). Krytyka. (In Ukrainian).
4. Borodzianka, pow. kijowski [Borodianka, Kyiv district]. (1908, August 6). *Dziennik Kijowski* [Kyiv Diary], (168), 3. (In Polish).
5. *Chislennost i sostav rabochikh v Rossii na osnovanii dannykh pervoy vseobshchey perepisi naseleniya Rossiyskoy imperii 1897 g.* [The number and composition of workers in Russia based on data from the first general census of the population of the Russian empire in 1897] (Vol. 1). (1906). N. L. Nyrkin Typography. (In Russian).
6. Desiatnikov, I. V. (2010). *Naimana pratsia u silskomu hospodarstvi Ukrainy v kintsi XIX – na pochatku XX stolittia* [Hired labor in agriculture of Ukraine at the end of the 19th – beginning of the 20th century] [Monograph]. Cherkasy. (In Ukrainian).
7. Domanytskyi, V. (1906, May 20). Zemelnyi holod v Kyivshchyni [Land hunger in the Kyiv region]. *Hromadska Dumka* [Public Council], (115), 2. (In Ukrainian).
8. Donik, O., Opria, B., & Fedkov, O. (2021). Politychni partii ta selyanstvo v ukrainskykh huberniiakh Rosiiskoi imperii naprykintsi XIX – na pochatku XX st.: sotsiomentatlni y instytutsiini chynnyky vzaiemodii [Political parties and peasantry in the Ukrainian governorates of the Russian empire at the end of the 19th – early 20th c.: Socio-mental and institutional factors of interaction]. *Ukrainskyi Istorychnyi Zhurnal* [Ukrainian Historical Journal], (2), 32. (In Ukrainian).
9. Farenii, I. (2024). Selyanstvo Naddnyprianskoi Ukrainy pochatku XX st.: kultura stavlennia do zemlevlasnosti [The peasantry of Dnieper Ukraine at the beginning of the 20th century: The culture of attitude towards land ownership]. *Ukrainskyi Selyanyn* [Ukrainian Peasant], (31), 51–62. (In Ukrainian).
10. Kolodianyn, V. (1906, April 18). Naslidky rabstva [The consequences of slavery]. *Hromadska Dumka* [Public Council], (87), 2. (In Ukrainian).

⁴⁶ Z życia prowincyi. Łuck, dn. 22 marca. *Dziennik Kijowski*. 1911. 25 marc. №81. S. 3.

⁴⁷ Z życia prowincyi. Łuck, w lipcu. *Dziennik Kijowski*. 1911. 8 lipc. №175. S. 3.

11. Kornovenko, S. V., & Herasymenko, O. V. (2017). *Selyanyn-buntar. Selyanska revoliutsiia v Ukraini 1902–1917 rr.* [The rebel peasant. The peasant revolution in Ukraine 1902–1917] [Monograph]. Chabanenko Yu. A. (In Ukrainian).
12. Kovalova, N. A. (2020). *Selyanska revoliutsiia v Naddnyprianskyi Ukraini (1902–1922 rr.)* [The peasant revolution in Dnieper Ukraine (1902–1922)] (Doctoral dissertation, Cherkasy, Ukraine). (In Ukrainian).
13. Kravchenko, B. (1997). *Sotsialni zminy i natsionalna svidomist v Ukraini XX stolittia* [Social changes and national consciousness in 20th-century Ukraine]. Osnovy. (In Ukrainian).
14. Kronika powincjonalna [Provincial chronicle]. (1908, May 11). *Dziennik Kijowski* [Kyiv Diary], (107), 2. (In Polish).
15. Kronika powincjonalna [Provincial chronicle]. (1908, September 24). *Dziennik Kijowski* [Kyiv Diary], (208), 2. (In Polish).
16. Kudinov, D. V. (2014). *Selyanskyi rukh u Naddnyprianskyi Ukraini v 1900 r. – liutomu 1917 r.: istoriografiiia problemy* [The peasant movement in Dnieper Ukraine from 1900 to February 1917: Historiography of the problem] [Monograph]. Sumy. (In Ukrainian).
17. Leshchenko, M. N. (1956). *Selyanskyi rukh na Ukraini v roky Pershoi rosiiskoi revoliutsii* [The peasant movement in Ukraine during the years of the first Russian revolution]. Kyiv. (In Russian).
18. Leshchenko, M. N. (1977). *Ukrainske selo v revoliutsii 1905–1907 rr.* [The Ukrainian village in the revolution of 1905–1907]. Naukova Dumka. (In Ukrainian).
19. Los, F. Ye., & Mykhailiuk, O. H. (1976). *Klasova borotba v ukrainskomu seli 1907–1914* [Class struggle in the Ukrainian village 1907–1914]. Naukova Dumka. (In Ukrainian).
20. Lychkov, L. (1905). *Yugo-Zapadny krai po dannym perepisi 1897 goda: ottisk iz zhurnala «Kievskaya Starina»* [The Southwestern krai according to the 1897 census data: Offprint from the journal «Kievskaya Starina»]. Kyiv. (In Russian).
21. Melnyk, L., Verstiuk, V., Demchenko, M., & al. (1992). *Istoriia Ukrainy: kurs lektsii* [History of Ukraine: A course of lectures] (Book 2: XX stolittia [The 20th century]). Lybid. (In Ukrainian).
22. *Obzor sostoyaniya selskogo khozyaystva Kievskoy gubernii v 1905 i 1906 gg. Zima i vesna* [Review of the state of agriculture of the Kyiv governorate in 1905 and 1906. Winter and spring]. (1906). Kyiv. (In Russian).
23. *Pervaya vseobshchaya perepis naseleniya Rossiyskoy Imperii 1897 g.* [The first general census of the population of the Russian empire in 1897] (Vol. 8: *Volynskaya guberniya* [Volhynia governorate]). (1904). Central Statistical Committee of the Ministry of Internal Affairs. (In Russian).
24. *Pervaya vseobshchaya perepis naseleniya Rossiyskoy Imperii 1897 g.* [The first general census of the population of the Russian empire in 1897] (Vol. 16: *Kievskaya guberniya* [Kyiv governorate]). (1904). Central Statistical Committee of the Ministry of Internal Affairs. (In Russian).
25. *Pervaya vseobshchaya perepis naseleniya Rossiyskoy Imperii 1897 g.* [The first general census of the population of the Russian empire in 1897] (Vol. 32: *Podolskaya guberniya* [Podolia governorate]). (1904). Central Statistical Committee of the Ministry of Internal Affairs. (In Russian).
26. *Pozhar na wsi* [Fire in the village]. (1906, September 17). *Dziennik Kijowski* [Kyiv Diary], (181), 3. (In Polish).
27. *Pozary* [Fires]. (1908, September 24). *Dziennik Kijowski* [Kyiv Diary], (208), 2. (In Polish).
28. Prysiazhniuk, Yu. P. (2007). *Ukrainske selyanstvo Naddnyprianskoi Ukrainy: sotsiometrychna istoriia druhoi polovyny XIX – pochatku XX st.* [The Ukrainian peasantry of Dnieper Ukraine: Socio-mental history of the second half of the 19th – early 20th centuries] [Monograph]. Vertikal. (In Ukrainian).
29. *Statistika zemlevladieniya. 1905 g.* [Land ownership statistics. 1905] (Iss. 9: *Podolskaya guberniya* [Podolia governorate]). (1906). Saint Petersburg. (In Russian).
30. *Statistika zemlevladieniya. 1905 g.* [Land ownership statistics. 1905] (Iss. 41: *Volynskaya guberniya* [Volhynia governorate]). (1906). Saint Petersburg. (In Russian).
31. *Statistika zemlevladieniya. 1905 g.* [Land ownership statistics. 1905] (Iss. 43: *Kievskaya guberniya* [Kyiv governorate]). (1906). Saint Petersburg. (In Russian).
32. *Strajk folwarczny* [Estate strike]. (1907, May 20). *Dziennik Kijowski* [Kyiv Diary], (113), 3. (In Polish).
33. *Telegramy (od korespondentów własnych).* Human, 10 czerwca [Telegrams (from our own correspondents). Uman, June 10]. (1906, June 11). *Dziennik Kijowski* [Kyiv Diary], (106), 3. (In Polish).

-
-
34. Tereshchuk, A. S. (2025). *‘Cholovichyi svit’ shliakhetskykh rodyn Kyivskoi gubernii (1793–1917 rr.)* [The ‘men’s world’ of noble families of the Kyiv governorate (1793–1917)] (PhD dissertation, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine). (In Ukrainian).
 35. Tsentralnyi Derzhavnyi Sstorychnyi Arkhiv Ukrainy v m. Kyievi. [Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv]. F. 442. Op. 857. Spr. 305. [in Russian].
 36. We Czerkasach [In Cherkasy]. (1908, January 31). *Dziennik Kijowski* [Kyiv Diary], (26), 2. (In Polish).
 37. Yakymenko, M. A. (1991). Zemelna orenda na Ukraini v period kapitalizmu [Land lease in Ukraine during the period of capitalism]. *Ukrainskyi Istorychnyi Zhurnal* [Ukrainian Historical Journal], (2), 61–62. (In Ukrainian).
 38. Yuriy, M. F. (2007). *Etnogenez ukraïnskoho narodu* [Ethnogenesis of the Ukrainian people]. Kondor. (In Ukrainian).
 39. Yuriy, M. F. (2008). *Sotsiokulturnyi svit Ukraini* [Socio-cultural world of Ukraine] (2nd ed.). Kondor. (In Ukrainian).
 40. Z życia prowincyi. Kypin – pow. Kamieniecki na Podolu [From the life of the province. Kupyn – Kamianets district in Podolia]. (1906, July 11). *Dziennik Kijowski* [Kyiv Diary], (130), 3. (In Polish).
 41. Z życia prowincyi. Łuck, dn. 15 marca [From the life of the province. Lutsk, March 15]. (1911, May 19). *Dziennik Kijowski* [Kyiv Diary], (130), 3. (In Polish).
 42. Z życia prowincyi. Łuck, w lipcu [From the life of the province. Lutsk, in July]. (1911, July 8). *Dziennik Kijowski* [Kyiv Diary], (175), 3. (In Polish).

Надійшла до редакції / Received: 21.02.2026

Схвалено до друку / Accepted: 01.03.2026

Опубліковано / Published: 30.04.2026